

УДК 94 (477): 329.055.4

ББК 63.3 (4 Укр) 63

С.В. Адамович

**ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В
ПРОГРАМОВИХ ЗАСАДАХ І ДІЯЛЬНОСТІ
ЛІВИХ ПАРТІЙ (1991-2010 рр.)**

У статті проаналізовано програмові засади та діяльність Комуністичної партії України, Соціалістичної партії України та Прогресивної соціалістичної партії України в контексті проблеми державного устрою і місцевого самоврядування. Автор обґрунтовує, що осердям політичних програм і діяльності лівих партій у питаннях державного устрою було повернення до системи рад і послаблення президентської гілки влади.

Ключові слова: незалежність, соціалізм, комуністи, партія, унітарний державний устрій, друга державна мова, місцеве самоврядування.

У другій половині 80-х рр. ХХ ст. на ґрунті демократизації та гласності в Україні виникла ціла низка неформальних об'єднань, які заклали початок формування багатопартійності в країні. Їх діяльність сприяла наповненню української державності реальним суверенітетом і становленню демократичного громадянського суспільства.

Дослідження діяльності українських політичних партій у кінці 80-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. започатковано в публікаціях А.Білоуса, О.Бойка, Б.Вола, О.Гараня, С.Гелея, А.Камінського, О.Жерноклеєва, В.Литвина, О.Майбороди, Я.Малика. Проблема державного устрою й роль ідеї соборності в ідеології та діяльності українських партій знайшла відображення в працях В.Боровика, Б.Гдичинського, В.Ейсмонта, С.Телешуна, О.Шановської.

Окрему політичну позицію в процесі державного будівництва займали українські партії комуністичного і соціалістичного спрямування. У статті поставлено завдання проаналізувати ставлення лівих політичних партій до проблеми державного устрою та розвитку місцевого самоврядування. У дослідженні обмежуємося аналізом програмових засад і практичної діяльності Комуністичної партії України (далі – КПУ), Соціалістичної партії України (далі

– СПУ) і Прогресивної соціалістичної партії України Н.Вітренко (далі – ПСПУ), що спромоглися в різні історичні періоди отримати підтримку частини суспільства і стати парламентськими партіями.

Відзначимо, що позиція Компартії України, правонаступницею якої стала КПУ, щодо політичної лінії в питаннях національно-державного устрою УРСР була відображена в рекомендаційній записці ідеологічного відділу ЦК Компартії України “Про протидію сепаратистським тенденціям в республіці” від 29 березня 1991 р. У документі відзначалося, що унітарний устрій республіки найдоцільніший. Але, на думку комуністів, унітарність Української РСР не виключала можливості утворення в республіці національно-адміністративних формувань.

Задля протидії сепаратистським тенденціям у республіці ЦК Компартії рекомендувалося: 1) врахувати питання збереження територіальної цілісності республіки в роботі над проектами нової Конституції УРСР і Конституції Кримської АРСР; 2) підготувати і внести на розгляд Верховної ради УРСР як законодавчу ініціативу ЦК проект закону про національні меншини в УРСР; 3) вивчити громадську думку щодо створення національних адміністративно-територіальних одиниць в Криму, на Одещині і Чернівецьчині; 4) звернути увагу комуністів-керівників Ради Міністрів УРСР про необхідність прискорити створення державного механізму управління міжнаціональними процесами в республіці, а також ширше задовольняти соціально-культурні інтереси національних груп; 5) зорієнтувати обкоми партій на ефективну протидію сепаратистським настроям; 6) опублікувати в республіканській партійній пресі серію матеріалів про національно-державний устрій УРСР, забезпечення національно-культурних запитів населення України і т.д. [5, арк.30-31].

Українські комуністи докладали зусиль також до реформування КПРС. Так, 17-18 листопада 1990 р. в Академії суспільних наук при ЦК КПРС відбулася Всесоюзна конференція прихильників демократичних рухів у КПРС. Близько 13% загальної кількості делегатів склали представники Компартії України. Прихильники Демплатформи виступили за трансформацію КПРС із

авангардної в політичну партію лівої орієнтації, зміну її назви на “соціалістичну” або “соціал-демократичну”. Замість принципу демократичного централізму пропонувався принцип демократичної єдності і самоуправління [4, арк. 25].

Погляди комуністів, які готові були до змін, ілюструє виступ першого секретаря Івано-Франківського обкому Компартії України З.Куравського на засіданні Політбюро ЦК Компартії України 19 жовтня 1990 р. Він зазначав: “Народ піде за тією партією, яка відображає інтереси народу. А інтереси народу сьогодні такі: ...Україна самостійна... Якщо ми хочемо зберегти Компартію України. На другому етапі з’їзду, якщо ми не зробимо, щоб вона була... організаційно незалежною від ЦК КПРС, то все” [1, арк.158].

Відбувалися ідеологічні зсуви і в комсомольському середовищі. 27-28 жовтня 1990 р. під час позачергової конференції Львівської обласної організації ЛКСМ України перший секретар всеукраїнської організації С.Вовченко зазначив, що “республіканська комсомольська організація має діяти саме на рівні республіки, як державності, оскільки переконаний, що Україна була, є і, вірю, буде єдиною соборною державою” [2, арк.213].

У кінці 1990 р. відбулася інституціоналізація частини членів КПРС, прогресивні погляди яких все більше розходилися з консервативним керівництвом Компартії. Установчий з’їзд Партії демократичного відродження України, що створювалася на базі учасників “Демплатформи в Компартії України”, відбувся 1-2 грудня 1990 р. 300 делегатів на ньому представляли всі області, крім Житомирської і Закарпатської областей [3, арк.193]. Новоутворена партія виступала з позицій громадянської злагоди, головне завдання вбачала в тому, щоб перетворити Україну на незалежну демократичну державу з ринковою економікою і соціальною захищеністю громадян; наголошувала на пріоритетності прав людини перед правами будь-якої соціальної чи національної спільності та пріоритетності прав народу перед правами держави [24, с.222].

Зі здобуттям Україною незалежності через економічний колапс початку 90-х рр. ХХ ст. значною прихильністю в електорату користувалися послідовники лівих ідей (КПУ, Соцпартія). Партії, які сповідували

комуністичну ідеологію, аналогічно до російських націоналістів-слов'янофілів, ідеалізували “велику державу” та домагалися об'єднання слов'ян під російським проводом, відрізняючись від останніх непримиренністю до приватної власності й до капіталізму [20, с.20].

У червні 1993 р. у м. Донецьку відбувся так званий “відбудовний” з'їзд Компартії України. Першим секретарем ЦК КПУ став П.Симоненко. На другому з'їзді КПУ, який відбувся 12 березня 1995 р. в Києві, було прийнято рішення про наступність КПУ-КПРС, яке призвело до ухвалення нової програми та внесення змін і доповнень до статуту партії. Але в програмі КПУ не згадувалося про незалежний статус Української держави, в якій можуть бути різні суспільні устрої та форми правління, однак говорилося про необхідність відродження на новій основі союзу рівноправних братських народів як добровільного об'єднання суверенних соціалістичних держав [13, с.81].

Близькою за ідейно-політичним спрямуванням до КПУ була Соцпартія України, яка виступила за посилення ролі рад всіх рівнів як політичної основи держави, за всебічний розвиток місцевого самоврядування. СПУ вважала за доцільне покладення на керівників місцевих рад повноважень керівництва і пропонувала провести всеукраїнський референдум для визначення основних принципів державного устрою України [13, с.81-82].

З'їзд колишніх комуністів, які проголосили створення Соціалістичної партії України, відбувся наприкінці жовтня 1991 р. (за їхніми твердженнями, на час з'їзду про бажання стати членами цієї партії заявили 60 тис. осіб). Незважаючи на назву, її заяви нагадували не про соціалістів чи соціал-демократів Заходу, а про ортодоксів з КПУ [12, с.190].

Новостворена партія уже 16 січня 1992 р. у відкритому листі до Президента Росії, Президента України і народних депутатів обох держав висловила свою особливу позицію щодо розмежування прав держав-суб'єктів колишнього СРСР. Партія виступила проти територіальних і інших претензій владних осіб, звинувачуючи в них чомусь як керівників Росії, так і України. Соціалісти вважали, що непорозуміння між країнами роздуваються навмисне,

щоб “відволікти увагу населення від прискороного збіднення”, а вирішення всіх міждержавних питань потребує для свого вирішення часу, стриманості, доброї волі і взаємної поваги [8, арк.5].

Ліві політичні партії отримали змогу відстояти своє бачення державного устрою та основних засад організації державної влади під час конституційного процесу. Відзначимо, що переважна більшість конституційних проектів за своїм змістом була близькою у вирішенні питань життя суспільства й основних принципів організації державного устрою за винятком проектів головним чином ортодоксальної комуністичної спрямованості [21, с.4].

На думку комуністів, у схваленому Конституційною комісією 11 березня 1996 р. проекті Конституції “закріплювався курс на капіталізацію, обмеження соціально-економічних і політичних прав громадян, ліквідацію радянської форми народовладдя” тощо [16, с.52]. Натомість члени Тимчасової спеціальної комісії з опрацювання проекту Конституції від фракції Верховної Ради України “Комуністи за соціальну справедливість і народовладдя” подали свій варіант проекту Основного Закону. У ньому була відсутня теза про унітарність держави, державними визнавалися українська і російська мови (ст. 10) [28, с.3].

У свою чергу, в проекті комуністів визнавалось і гарантувалось місцеве самоврядування, а в розділі “Територіальний устрій України” принцип “поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади” був замінений на “поєднання централізації у здійсненні державної влади і максимальної автономії регіонів у вирішенні місцевих справ України” (ст. 135) [28, с.13].

У проекті комуністів, у порівнянні з напрацюваннями Конституційної комісії, більші повноваження отримував також Крим, статус якого визначався як автономної республіки з власною конституцією. Верховна Рада Автономної республіки Крим у межах своїх повноважень отримувала право приймати закони, рішення та постанови, обов’язкові до виконання в Автономній республіці Крим, а також право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України (ст.139).

Згідно з конституційним проектом комуністів, найвищим представницьким органом законодавчої влади залишалася однопалатна Верховна

Рада України у складі 450 народних депутатів України (ст.81) [28, с.11, 13]. До органів місцевого самоврядування, крім визначених у проекті Конституційної комісії сільських, селищних, міських рад, депутати від фракції “Комунисти за соціальну справедливість і народовладдя” відносили також районні й обласні ради та їх виконавчі органи (ст.143) [28, с.14]. Це відповідало ідейним засадам Компартії України про необхідність повернення до всевладдя рад.

Слід зазначити, що проект Конституції України, поданий комуністами, суттєво відрізнявся від інших проектів Конституції України, що розробляли представники лівих сил: у ньому не висувалася ідея єдиної системи народних депутатів; визнавалося існування органів законодавчої, виконавчої і судової влади; гарантувалося місцеве самоврядування, хоча в засадах і не обумовлювалося, хто конкретно його здійснюватиме; у відповідному розділі нічого не говорилося про стосунки органів місцевого самоврядування з місцевими органами державної виконавчої влади тощо. На думку В.Копейчикова і В.Медведчука, автори проекту застосовували демократичну політико-правову термінологію і загальні формулювання, щоб можна було наповнювати їх конкретним змістом залежно від стану політичних подій у країні [17, с.7].

Більшу частину концептуальних засад, котрі лягли в основу проекту комуністів, поділяли і представники лівих Соціалістичної та Селянської партій України. Схожість поглядів на збереження системи рад, статусу Криму як автономної республіки і неприпустимість закріплення в будь-якій формі статусу України як національної, а не багатонаціональної держави засвідчила опублікована в газеті “Товариш” спільна заява керівних органів цих партій та їхніх парламентських фракцій від 10 квітня 1996 р. “Щодо конституційного процесу в Україні” [19, с.145].

Соціалістична партія України в конституційному процесі 1996 р. визнавала за свою заслугу вміння відкласти на майбутнє рішення питань про мови і міжетнічні відносини, про статус Криму, до мінімуму звести втрати в питаннях символіки, статусу уряду, повноважень місцевих рад. Це, на думку

соціалістів, дозволило зменшити авторитаристські положення в порівнянні з початковими варіантами проекту Конституції, закласти в ній загальнодемократичні підходи і можливість розвитку соціалістичного типу [32, с.3].

Прийняття Конституції України в 1996 р. визначило статус України як унітарної держави, і в “умовах контрольованої демократії” Л.Кучми питання про перегляд форми державного устрою порушували тільки маргіналізовані проросійські політичні структури.

На парламентських виборах 1998 р. українські політичні партії у своїх передвиборчих програмах зупинялися лише на питаннях децентралізації управління і поглиблення самоврядування регіонів. Так, традиційно за більшу самостійність органів місцевого самоврядування виступила КПУ. Комуністи запевняли виборців, що за умови їх перемоги органи місцевого самоврядування одержать більшу самостійність, державні гарантії і підтримку, зможуть вчасно і на достатньому рівні забезпечувати фінансування бюджетної сфери, соціального розвитку своїх регіонів [7, арк.15]. Водночас партія вимагала надання державного статусу російській мові [27, с.48].

Не обминула питання мови й ліворадикальна Прогресивна соціалістична партія України, яка була створена у квітні 1996 р. внаслідок розколу в середовищі СПУ. У своїй передвиборчій програмі партія запропонувала “визнати офіційними мовами українську та російську, надати їм однаковий статус і рівні права щодо їх використання в законодавчих, представницьких, виконавчих та судових органах влади” [27, с.127]. Крім того, партія виступала за докорінну зміну соціально-економічного устрою держави конституційним шляхом. Під цим розумілося поряд з ліквідацією посади Президента перехід до повновладдя Рад трудящих [7, арк.4].

Однак невисокі результати, отримані на парламентських виборах 1998 р. українськими партіями, які пропагували повернення в радянське минуле чи готові були жертвувати українськими інтересами заради зближення з Росією, засвідчили непопулярність у суспільстві ідей дезінтеграції країни і політичного курсу на союз з Росією.

Президентські вибори 1999 р. у зв'язку з фактичним домінуванням у виборчих перегонах Л.Кучми не призвели до появи нових значних політичних проектів і не змінили ідеологічні засади більшості партій. Окрім загальних заяв на підтримку єдності країни і символічних вимог надання реальних повноважень місцевому і регіональному самоврядуванню, проблема державного устрою не стала домінуючою і під час парламентських виборів 2002 р.

Натомість президентські вибори 2004 р., які загострили увагу на питанні статусу російської мови, а також спроби оточення В.Януковича розіграти сепаратистську карту в умовах Помаранчевої революції, призвели до реанімації федералістських ідей. Так, лідер ліворадикальної ПСПУ Н.Вітренко під час президентської кампанії 2004 р. вважала, що повноцінну безпеку і територіальну цілісність країни міг забезпечити тільки “новий Союз, союз Україна-Білорусь-Росія” [11, с.3, 4]. Її програма на президентських виборах передбачала також надання російській мові статусу другої державної [6, арк.83, 86].

Соціалістична партія України в 2004 р. виключала навіть натяк на “різносортність” регіонів, що посилювалася тим, що соціалісти не були прив'язані до жодної з регіональних еліт [29, с.6]. Парламентська фракція СПУ в січні 2005 р. виступила з заявою “Припинити розпалювання українського суспільства”, в якій засудила сіяння ворожнечі між людьми, регіонами, релігійними конфесіями під час президентської кампанії 2004 р. Винуватцями розколу суспільства соціалісти вважали колишню владу і комуністів, не зважаючи на близькість ідеологічних платформ. Задля зупинки поділу суспільства СПУ рекомендувало Президенту, парламенту і уряду вирішити питання, що “впливають на соціальні настрої (зайнятість, підвищення зарплати і пенсій, освіту і медичну допомогу за бюджетні кошти тощо)”, налагодити взаємовигідне співробітництво з Росією, прискорити розгляд та прийняття Закону “Про мови в Україні”, не давати преференцій жодній з релігійних конфесій[23, с.В4].

Лідер СПУ О.Мороз вніс у парламент проект нового закону про мови, в якому передбачалося надати національним мовам статус офіційних у межах ок-

ремих територій і по усій Україні за рішенням Верховної Ради [9, с.11]. Проект названого закону зумовив жорстку критику зі сторони української націонал-демократії.

Структури Комуністичної партії України, оцінюючи сепаратистські процеси на Сході, виступили “за збереження суверенітету і єдності України, проти спроб диктувати їй внутрішню і зовнішню політику, ким би такі спроби не ініціювалися”. Однак комуністи вбачали загрозу державності в діях опозиційних сил, які прагнули “за підтримки Заходу здійснити антиконституційний переворот, застосовуючи протизаконні, насильницькі дії” [15, с.1]. Відзначимо, що на президентських виборах 2004 р. лідер комуністів П.Симоненко в передвиборчій програмі “З людьми і для людей” підтвердив лише тезу про необхідність надання російській мові статусу офіційної [6, арк.83, 86].

Гасла передвиборчої парламентської кампанії в березні 2006 р. ще більше поглибили політичний розкол суспільства, який поступово вбирав у себе етнорегіональні аспекти розмаїття України. На Заході активно використовувалися євроінтеграційні та антиросійські закиди, а на Сході – антинаївські та мовні лозунги. Хоча у сфері соціально-економічних проблем та заходів щодо їхнього вирішення між основними політичними силами було значно більше спільного, ніж відмінного [31, с.64].

У передвиборчих програмах 2006 р. існували положення, які декларувалися всіма учасниками передвиборчої боротьби, що свідчило про назрілість цих проблем і перспективи вирішення, незважаючи на формат більшості та уряду. Серед них, поряд з судовою реформою, залученням громадськості до обговорення рішень, боротьбою з корупцією, за зменшення податкового навантаження на малий та середній бізнес, вимогами реформи у сфері пенсійного забезпечення та медицини, значився і розвиток місцевого самоврядування.

Одночасно серед найбільш суперечливих питань, за якими програми політичних партій розходилися, було мовне питання, організація влади на місцях та принципи і функції місцевого самоврядування. Так, у мовному питанні Партія регіонів та КПУ виступали за надання російській мові статусу

другої державної, а внесений соціалістами законопроект про мови мав уможливити кожному вільно користуватися рідною мовою [10, с.15].

У баченні конструкції влади ліві політичні партії на виборах 2006 р. з незначними відмінностями, виступали за розвиток місцевого самоврядування. Зокрема, дану позицію зайняла Соцпартія України і КПУ.

Парламентські вибори 2006 р. закінчилися мінімальною перемогою помаранчевих сил. У зв'язку з цим Партія регіонів України В.Януковича та ряд інших проросійських і лівих політичних сил з метою недопущення до влади політичного блоку “Нашої України” і Блоку Ю.Тимошенко продовжували експлуатувати гасла федералізації і підтримки російської мови. Засобами для тиску на помаранчеві політичні сили було вибрано статус російської мови, якій підконтрольні Партії регіонів і ПСПУ місцеві ради Півдня і Сходу України навесні і влітку 2006 р. надавали статус регіональної, й опір проведенню на території країни спільних українсько-натовських військових навчань.

Антиукраїнську сутність і посягання на територіальну цілісність України засвідчило прийняте в 2006 р. рішення Центрального Комітету ПСПУ, в якому партія закликала Росію висунути територіальні претензії до України, зокрема, вимагати території, приєднані до неї після 1922 р. [18, с.5].

Натомість комуністи після парламентських виборів 2006 р. заявили про бажання домогтися змін у Конституції України про державний статус російської мови, оскільки “російськомовне населення практично позбавлено можливості вивчати російську мову і літературу” [30, с.1].

Відсутність взаєморозуміння між Президентом країни і Прем'єр-міністром, а також спроба правлячої коаліції змінити результати волевиявлення громадян внаслідок переформатування структури парламенту призвели до дострокових парламентських виборів у вересні 2007 р.

У цих умовах Соціалістична партія України поставила першим пунктом своєї передвиборчої програми в 2007 р. гасло: “Політичну реформу і передачу влади в регіонах місцевому самоврядуванню. Владу громадам!” [26, с.4]. У книзі “Інтерв'ю для Вас” лідер соціалістів О.Мороз деталізував партійне гасло.

Він зазначав, що партія пропонує передавати владу не радам, а “людині, громаді, туди, де вона живе... Щоб ця людина, відповідаючи за свій вибір, провела в органи самоврядування тих, хто буде відстоювати її інтерес, і щоб ці органи мали змогу вирішувати все необхідне людям” [22, с.56].

Компартія України категорично стверджувала, що функції ліквідованих державних адміністрацій мали б перейти до виконавчих комітетів місцевих рад [14, с.2]. У свою чергу, Прогресивна соціалістична партія України традиційно виступила за створення нового міждержавного союзу Україна-Білорусь-Росія. Крім того, прогресивні соціалісти підтримували повновладдя рад депутатів трудящих, федеративний устрій країни, подвійне громадянство, державний статус російської мови і навіть (цілком безпідставно – С.В.Адамович) вимагали автономії для Закарпаття і Галичини [25, с.5].

Результати дострокових парламентських виборів дозволили сформувати нестійку парламентську правлячу коаліцію в складі Блоку Ю.Тимошенко і партійного блоку “Наша Україна – Народна самооборона”. З лівих політичних сил у парламенті виявилися лише представники КПУ, що зайняли нішу лівої опозиції. Однак прихід до влади в лютому 2010 р. Президента України В.Януковича остаточно повернув Компартію України у владну еліту і зробив її союзником правлячої Партії регіонів України. Це унеможливило подальші радикальні політичні заяви комуністів щодо реформування організації державного устрою чи місцевого самоврядування.

Отже, ліві політичні партії сприйняли українську незалежність поверхово, а у зв'язку з цим питання державного устрою і місцевого самоврядування розглядали не в контексті розбудови державності, а у форматі збереження радянських форм влади і відновлення Україною всебічних контактів з Російською Федерацією. Заради цієї цілі ідеологи КПУ і ПСПУ наголошували також на необхідності надання державного статусу російській мові.

Для комуністів домінуючими залишалися ідеї відновлення радянської спадщини, а в питанні державного устрою вони акцентували на поверненні влади радам. Соціалісти в своїх програмових вимогах і діяльності значну увагу

присвятили проблемі місцевого самоврядування. Ідея відновлення системи рад для лівих у першій половині 90-х р. ХХ ст. стала важелем боротьби проти спроб встановлення в країні президентської республіки.

Після прийняття Конституції України 1996 р. унітарний статус держави був визначений, і політика лівих партій сконцентрувалася на ліквідації сильної президентської влади заради повернення повновладдя рад. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі українських політичних партій у процесі єднання країни і формування політичної нації через комплексний аналіз їх програмових засад і діяльності.

1. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп. 11, спр. 2198, 178 арк.
2. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2751, 266 арк.
3. ЦДАГО України, ф.1, оп. 32, спр.2768, 218 арк.
4. ЦДАГО України, ф.1, оп. 32, спр.2895, 330 арк.
5. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр. 2969, 58 арк.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.5225, оп.1, спр.749, 329 арк.
7. ЦДАВО України, ф. 5225, оп. 2, спр. 104, 30 арк.
8. ЦДАВО України, ф.5233, оп.1, спр.64, 167 арк.
9. Адамович С., Яценюк Т. Ідея соборності в ідеології та діяльності націоналістичних українських партій (1990-2005 рр.) / С. Адамович, Т. Яценюк // Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави. Матеріали міжнародної наукової конференції, Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2006 р. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – С.5-13.
10. Біденко Ю.М. Ідеологічні чинники парламентських виборів в Україні та перспективи подальшого розвитку політичних партій / Ю.М.Біденко // Розвиток демократії і демократична освіта: Збірник матеріалів ІV міжнародної наукової конференції 28-30 вересня 2006. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.10-16.
11. Витренко Н. Защитим Украину от оранжево-коричневой чумы / Н. Витренко // Народная оппозиция. – Харьков, 2004. – ноябрь. – С.3, 4.
12. Гарань О.В. Убити дракона (з історії Руху та нових партій України) / О.В. Гарань. – К.: Либідь, 1993. – 200 с.
13. Гдичинський Б.П. Державний устрій України: політико-історичний аспект / Б.П. Гдичинський. – Чернівці: Рута, 2007. – 167 с.
14. За народовластие. Долой диктатуру! Передвыборная программа Коммунистической партии Украины // Коммунист Донбасса. – Донецк, 2007. – 28 августа. – С.2.

15. Заявление фракции Компартии Украины в Верховной Раде Украины // Коммунист Крыма. – Симферополь, 2004. – С.1.
16. Козуля О. Ставлення національно-демократичних сил України до подальшого перебігу конституційного процесу / О.Козуля // Нова політика. – 1996. – №3. – С.51-55.
17. Копейчиков В., Медведчук В. Нова Конституція України: реальність і міфи / В. Копейчиков, В. Медведчук // Нова політика. – 1996. – №3. – С.6-10.
18. Кустова С. Партію Вітренко слід негайно заборонити / С. Кустова // Експрес. – Львів, 2006. – 7-14 вересня. – С.5.
19. Луканов Ю. Третій Президент (Політичний портрет Леоніда Кучми) / Ю. Луканов. – К.: Такі справи, 1996 – 154 с.
20. Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991 – 1998 рр.) / О.Майборода. – К., 1999. – 28 с.
21. Медведчук В. Проекти Конституції України: досвід порівняльного аналізу / В. Медведчук // Право України. – 1995. – №9-10. – С.3-8.
22. Мороз О.О. Інтерв'ю для Вас / О.О.Мороз. – К., 2008. – 200 с.
23. Мороз О. Припинити розколювання українського суспільства. Заява парламентської фракції Соціалістичної партії України / О. Мороз // Еженедельник “2000”. – К., 2005. – 21 янв. – С.В4.
24. Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX XX ст.) / Малик Я.Й., Вол Б.Д., Гелей С.Д. та ін.: За заг. ред. Малик Я.Й. Навч. посібник. – Львів: Світ, 2001. – 296 с.
25. Передвиборна програма Прогресивної соціалістичної партії України // Голос України. – К., 2007. – 22 вересня. – С.5.
26. Передвиборна програма Соціалістичної партії України до дострокових виборів у Верховну Раду України 30 вересня 2007 року // Голос України. – К., 2007. – 18 вересня. – С.4.
27. Право вибору: політичні партії та виборчі блоки / Упоряд. Томенко М., Проценко О. – К.: Заповіт, 1998. – 128 с.
28. Проект Конституції України. Поданий членами Тимчасової спеціальної комісії з опрацювання проекту Конституції від фракції ВР України “Комуністи за соціальну справедливість і народовладдя” // Голос України. – К., 1996. – 23 травня. – С. 3, 9-14.
29. Саква А. Особенности построения украинского ковчега / А. Саква // Труд. – Донецк. – 2004. – 24 декаб. – С.6.
30. Самойлик Е. Через полгода русский язык станет государственным / Е. Самойлик // Крымская правда. – Симферополь, 2006. – 20 июля. – С.1.
31. Шаповаленко М.В. Соціально-політичні розколи як чинники демократичного транзиту України / М.В.Шаповаленко // Розвиток демократії і демократична освіта: Збірник матеріалів IV міжнародної наукової конференції 28-30 вересня 2006. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.61-67.
32. Яковлев В. Партия и Конституция / В. Яковлев // Товариш. – К., 1997. – червень. – С.3.

Adamovych S.V. The Problem of Ukrainian State System in Programs and Activities of Left-Wing Parties (1991 - 2010 pp.). The article analyses party programs and activities of the Communist Party of Ukraine, the Socialist Party and the Progressive Socialist Party of Ukraine within the context of interaction between the state system and local government. The author proves that Left-Wing party programs and their activities concerning the issues of state system were targeted to subdue presidential branch of power and return to the system of soviets.

Key words: independence, socialism, communists, party, unitary state system, second state language, local government.